

K pojmom existencie a ich rádu

Pavel Cmorej

Slovenská akadémia vied, Bratislava

V rokoch 2008 – 2010 sa na stránkach *Organonu F* rozprúdila diskusia o pojme existencie,¹ ktorú vyvolala veľmi zaujímavá a podnetná stať známeho českého filozofa prof. Stanislava Sousedíka uverejnená roku 2007 v zborníku Marvan – Žouhar (2007, 152 – 162). Sousedík v nej spochybnil Fregeho chápanie existencie a jeho interpretáciu singulárnych existenčných výrokov tvaru „x existuje“, kde x zastupuje vlastné meno M alebo výraz tvaru „tento (táto, toto) N“, kde N je všeobecné podstatné meno, napríklad „stôl“, „lipa“ či „auto“.² V tomto príspevku sa sústredím na hlavné tézy, ktoré Sousedík uplatnil vo svojej kritike Fregeho názorov na existenciu v období písania *Dialogu s Pünjerem o existenci*.³ Nemienim sa podrobnejšie zaoberať analýzou Fregeho názorov, ani skúmaním adekvátnosti Sousedíkovho výkladu a oprávnenosti jeho kritiky. Pôjde mi predovšetkým o stanoviská, ktoré Sousedík prezentuje na pozadí analýzy a kritiky Fregeho.

Vlastnosť existencie a vzťah veci k pojmu, pod ktorý spadá

Vo svojej analýze Fregeho koncepcie Sousedík spochybňuje najmä tézu, že existenciu je iba vlastnosť druhého rádu, ktorá sa pripisuje pojmom a spočíva v tom, že pojem je neprázdny. V tejto súvislosti poukazuje najprv na to, že „tato vlastnosť [se] ukazuje byť pri bližší analýze

¹ Pozri články Sousedíka, Doláka, Maternu a Raclavského v zozname literatúry.

² Rozšírená verzia tejto štúdie sa zjavila aj roku 2008 ako sprievodný kritický výklad Fregeho posmrtno vydaného textu *Dialog s Pünjerem o existenci* (Sousedík – Šprunk 2008), z ktorého Sousedík vychádzal pri rozvíjaní svojej kritiky.

³ Sousedík, S. – Šprunk, K. (2008): G. Frege: Dialog s Pünjerem. Český preklad K. Šprunka s kritickým výkladom S. Sousedíka.

vztahem. „Spadati pod' je totiž zřejmě dvojargumentový predikát vyjadřující nikoli vztah pojmu k věci, jak se zdá plynout z Fregeho výkladu, nýbrž spíše vztah věci k pojmu.“⁴

Hoci s pripomienkou, že vzťah spadať pod je vzťahom veci k pojmu, a nie obrátene, nemožno nesúhlasiť, tvrdenie, že vlastnosť existencie pripisovanej pojmom je vlastne vzťah, pokladám za problematické. Keďže toto tvrdenie zohráva v Sousedíkovej argumentácii významnú rolu, pokúsim sa ho podrobnejšie rozobrať. Nech Sp je vzťah veci k pojmu a $\mathcal{P}y$ k nemu inverzný vzťah pojmu k veci. Ak P je pojem a i nejaké individuum, tak $Sp(i, P)$ predstavuje výrok, v ktorom sa tvrdí, že i spadá pod pojem P , a $\mathcal{P}y(P, i)$ výrok, v ktorom sa konštatuje, že pod pojem P spadá individuum i (resp. že P má pod sebou i , ako píše Sousedík). Triviálne platí, že $Sp(i, P)$ vtt $\mathcal{P}y(P, i)$, čo ospravedľňuje Fregeho formulačný prehršok, na ktorý upozornil Sousedík.⁵

Pojem existencie $\mathcal{E}xp$ aplikovateľný na pojmy môžeme teraz vymedziť takto: $\mathcal{E}xp(P)$ vtt $(\exists x)Sp(x, P)$, kde x je individuuová premenná.⁶ Kategorické výroky formy „Niektoré S sú Q “, ktoré Sousedík nazýva partikulárnymi, sú logicky ekvivalentné vetám o existencii zloženého pojmu $\lambda x.(S(x) \wedge Q(x))$,⁷ teda tvrdeniam formy $\mathcal{E}xp(\lambda x.(S(x) \wedge Q(x)))$, lebo niektoré S sú Q vtt existuje individuum z , ktoré spadá pod $\lambda x.S(x)$ aj pod $\lambda x.Q(x)$, čo platí vtt z spadá pod pojem $\lambda x.(S(x) \wedge Q(x))$. Na pravdivosť výroku o existencii pojmu $\lambda x.(S(x) \wedge Q(x))$ nestačí neprázdnosť pojmov $\lambda x.S(x)$, $\lambda x.Q(x)$, neprázdny musí byť aj prienik ich rozsahov.

⁴ Sousedík (2007, 156 alebo 2008, 69).

⁵ Sousedík (2007, 156 alebo 2008, 69). Symbol „vtt“ je skratkou výrazu „vtedy a len vtedy, keď“

⁶ Poznamenávam, že doslovné čítanie výrazu $\mathcal{E}xp(P)$ pomocou „pojem P existuje“, je trochu zavádzajúce. Vo výroku $\mathcal{E}xp(P)$ sa totiž netvrdí existencia pojmu P , ale neprázdnosť jeho rozsahu, ktorá spočíva v existencii nejakého predmetu s vlastnosťou P . Keby pojem P neexistoval, výraz $\mathcal{E}xp(P)$ ani jeho negácia by nemali zmysel.

⁷ V záujme zjednodušenia symbolických výrazov upúšťam od rigorózneho zápisu v jazyku TIL-ky. Symbol $\lambda x.\Phi(x)$ predstavuje pojem, pod ktorý spadá každé individuum, ktoré spĺňa výrokovú podmienku $\Phi(x)$. Intuitívne by sme ho mohli čítať výrazom „byť Φ -om“ alebo „mať vlastnosť Φ “. Treba dodať, že okrem pojmov, ktoré vyjadrujeme výrazmi tejto formy, existujú aj pojmy iných typov (v teórii typov je ich nekonečne mnoho). Zdá sa však, že v našej diskusii zatiaľ vystupujú iba pojmy tohto druhu a že iba o nich bola reč vo Fregeho dialógu s Pünjerom a v jeho dodatku k nemu.

Keďže individuová premenná x je v definiense $(\exists x).Sp(x, P)$ definície vlastnosti Exp viazaná, o nijakom *konkrétnom* indivídúu sa v ňom a teda ani v definiende nehovorí. Definíciou Exp nie je výraz „ $Exp(P)$ vtt $Sp(x, P)$ “, v ktorom x predstavuje určité indivídúum, od ktorého závisí pravdivosť $Exp(P)$. Nehovoriac o tom, že tento výraz by nebol pri konštantnom P a voľnej premennej x korektnou definíciou Exp (taká definícia by viedla k sporu). Predikát Exp sa od Sp líši syntakticky, sémanticky aj intuitívne. Prvý predikát je jednoargumentový, druhý dvojargumentový, prvý označuje vlastnosť, druhý vzťah, rozsahom Exp je množina neprázdnych pojmov, rozsahom Sp množina dvojíc (i, P) , v ktorých i je prvkom rozsahu P (jedno aj druhé v skutočnom svete). Môžeme vedieť, že $Exp(P)$ a netušiť, že určité indivídúum I patrí do rozsahu P . Vieme, že pojem fajčiar je neprázdny, ale poznáme iba nepatrný zlomok jeho rozsahu. Z neprázdnosti pojmu nevyplýva, že do jeho rozsahu patrí to a to indivídúum. Z $Sp(I, P)$, kde „ I “ je meno určitého indivídúa, síce vyplýva $Exp(P)$, nie však obrátene. Môžeme vedieť, že niekto vo vedľajšej miestnosti spieva (čiže spadá pod pojem spievajúceho vo vedľajšej miestnosti), a pritom nevedieť, kto to je. To znamená, že vieme, že pojem spievajúceho vo vedľajšej miestnosti je neprázdny, nie však to, ktoré indivídúum spadá pod neho. Nemôžem preto súhlasiť s názorom, že vlastnosť existencie „se... ukazuje byť pri bližší analýze vzťahom“, skôr naopak – bližšia analýza ukazuje, že ich treba rozlišovať. Je síce pravda, že „abychom mohli pravdivé vypovedieť, že ‚pojem F má pod sebou indivídúum x' , musí byť splnená podmínka, že x existuje“, lenže vo výroku $Exp(P)$ sa hovorí iba o pojme P , meno indivídúa x sa v ňom nevyskytuje.⁸ Konkrétne indivídúum I vystupuje až vo výrokoch $Sp(I, P)$, $P\delta(P, I)$. Výrok $Exp(P)$ môže byť pravdivý a $Sp(I, P)$, a teda aj $P\delta(P, I)$ nepravdivý, pretože I nemusí byť prvkom *neprázdneho* rozsahu pojmu P .

V prirodzenom jazyku sa na označenie vzťahu a ním danej vzťažnej vlastnosti⁹ niekedy používa ten istý výraz, čo zvádza k ich stotožňo-

⁸ Sousedík (2007, 156 alebo 2008, 69).

⁹ Pod vzťažnou vlastnosťou Φ rozumiem vlastnosť podmienenú nejakým vzťahom, ktorú možno vymedziť definíciou: $\Phi(x)$ vtt $(\exists y) xRy$ (prípadne $(\exists y) yRx$). Podobným spôsobom možno vymedziť neobmedzené množstvo vlastností. Niekedy sa až na vyspelejším stupni poznania ukáže, že tá či oná vlastnosť predpokladá nejaký vzťah. Do významu predikátu Φ zvyčajne vstupuje až po objavení tejto väzby so vzťahom R . To však neznamená,

vaniu. Napríklad výraz otec používame nielen vo vetách tvaru „x je otec y“, ale aj vo výrokoch typu „x je otec“, takže až kontext ukáže, či pod ním rozumieme, resp. máme rozumieť vzťah alebo vlastnosť. Aj tu však treba rozlišovať, pretože z výroku druhého tvaru nevyplýva výrok prvého tvaru. Keď X-ova manželka porodí v nemocnici jeho prvé dieťa, ani X nemusí hneď vedieť (a vo väčšine prípadov ani nevie), pre ktoré konkrétne individuum x platí, že x je jeho dieťa, hoci už môže vedieť, že nadobudol vlastnosť byť otcom. Vyskytujú sa aj prípady, keď otec, ktorý sa zľakne otcovských povinností a vzápätí opustí rodinu, sa tento „detail“ nikdy nedozvie. Niet však sporu o tom, že pravdivosť $\mathcal{E}xp(P)$ závisí od toho, či existuje *nejaké* i, pre ktoré platí $Sp(i, P)$ (v tom možno so Sousedíkom len súhlasiť), z toho však nevyplýva, že vlastnosť existencie $\mathcal{E}xp$ aplikovateľná na pojmy je skôr vzťah Sp či $\mathcal{P}y$.

Zo závislosti $\mathcal{E}xp(P)$ od existencie *nejakého* i, pre ktoré platí $Sp(i, P)$ nevyplýva ani záver, že v $\mathcal{E}xp(P)$ je reč nielen o pojme P, ale aj o indivíduu, ktoré patrí do jeho rozsahu. O ktorom konkrétnom indivíduu je reč napr. vo vete $\mathcal{E}xp(\text{fajčiar})$? Povedzme, že o určitom človeku X, ktorý fajčí. Lenže keď X prestane fajčiť, na pravdivosť tejto vety to nebude mať nijaký vplyv (ak X nie je náhodou jediný fajčiar), pretože ani jej pravdivosť, ani jej význam nezávisí od toho, ktoré *konkrétne* individuum patrí do rozsahu pojmu fajčiar. Empirický pojem môže mať v dvoch rôznych časoch *neprekrývajúce* sa neprázdne rozsahy a v oboch mať tú istú pravdivostnú hodnotu, a samozrejme aj význam. Medzi súčasnými fajčiarimi už pravdepodobne nežije ani jeden fajčiar spred 120-tich rokov, ale veta $\mathcal{E}xp(\text{fajčiar})$ má tú istú hodnotu a význam ako pred 120 rokmi. Zrejme vďaka tomu, že v ňom nie je reč o *určitom* konkrétnom, ale iba o *nejakom* bližšie neurčenom indivíduu (pozri vymedzenie $\mathcal{E}xp$ vyššie).

Nekonečný regres?

Keďže $\mathcal{E}xp$ nie je vzťah Sp , nevidím dôvod na obavy z nekonečného regresu.¹⁰ Na overenie pravdivosti vety $\mathcal{E}xp(P)$ stačí nájsť aspoň jedno individuum, ktoré spadá pod pojem P. Nekonečný regres tu nehro-

že túto vlastnosť môžeme s týmto vzťahom stotožniť. Z logického hľadiska ide o dve rôzne entity.

¹⁰ Nie som si však istý, či som niektoré detaily Sousedíkovej argumentácie týkajúcej sa nekonečného regresu správne pochopil.

zí. Domnievam sa, že to isté možno konštatovať o výrokoch tvaru „M existuje“ s vlastným menom M a „Toto N existuje“, kde N je vhodné všeobecné podstatné meno. Používateľ, ktorý jazyk s menom M ovláda a *pozná* toto meno, predsa vie, že M má referent a teda, že jeho referent existuje. Keby M bolo výrazom bez referenta, výrok „M existuje“ by nemal pravdivostnú hodnotu ani vlastnosť byť samozrejímavý, ktorú mu pripísal Frege (a ktorú dnes zvyčajne nazývame analytickou pravdivosťou). To, že M existuje, nie je číry *predpoklad*, ale už overený poznatok. Meno M by sme nemohli zaviesť, keby jeho referent neexistoval. Mohli by sme zaviesť a za meno označiť nanajvýš výraz M, ktorý je iba semi-menom bez významu. Používateľ jazyka mohol poznatok o existencii M získať pri krste referenta alebo pri osvojení si jeho mena (napr. pri predstavovaní). Je síce pravda, že podobné poznatky často preberáme od iných ľudí, ale to isté môžeme povedať o väčšine znalostí, ktorými disponujeme. Keby sme subjektu priznali iba poznatky, ktoré *sám* overil, jeho poznanie by sa scvrklo na žalostné minimum. Keďže výroky tvaru „M existuje“ sa overujú už pri zavádzaní mena a potvrdzujú pri rôznych použitíach mena v prítomnosti jeho referenta, nekonečný regres nehrozí ani v tomto prípade. Podobné dôvody možno viedli aj Fregeho k záveru, že výroky tvaru „M existuje“ sú samozrejímavé, hoci explicitne sa odvoláva najmä na skutočnosť, že negácia výroku tohto tvaru je kontradikcia. A kontradikciu môže byť iba vtedy, ak M má referent.

Vety tvaru „Toto (tento, táto) N existuje“ nie sú samozrejímavé samy osebe. Samozrejímavé sú skôr ich použitia. Musíme ich vysloviť a pritom ukázať na objekt s vlastnosťou N. Tento akt môže byť úspešný iba vtedy, keď príslušný objekt *existuje* a dá sa *jednoznačne* vyčleniť zo svojho prostredia. Tým je daná samozrejímavosť použitých viet tvaru „Toto (tento, táto) N existuje“. Samozrejme, keď pri vyslovovaní vety „Toto N existuje“ ukazujeme do prázdna alebo na objekt bez vlastnosti N, výraz „toto N“ na nič nereferuje a veta nie je *významovo* úplná a teda nemôže byť ani samozrejímavá.

Možno namietnuť, že hoci pri zavádzaní mena M jeho referent existoval, nemáme istotu, že existuje aj dnes. Nevieme ani to, či existoval odjakživa a či bude vždy existovať aj v budúcnosti. Netuším, či Frege pokladal indivíduá za večné entity. Najskôr na tento problém vôbec nenarazil, pretože otázkou povahy indivíduí sa pravdepodobne veľmi nezaoberal. Keby ich však bol považoval za kontingentné entity, sotva by mohol tvrdiť, že výroky tvaru „M existuje“ sú samozrejímavé. Nará-

žeme tu na problém povahy indivíduí, ktoré prijímame a akceptujeme v logike, sémantike a v metafyzike. Ak prijmeme predpoklad, že indivíduá sú večne jestvujúce entity, musíme sa zmieriť aj s dôsledkom, že singularne výroky tvaru „M existuje“ s vlastným menom M označujúcim nejaké indivídium sú analyticky pravdivé. Kto chce spochybniť tento názor, musí najprv vyvrátiť alebo aspoň spochybniť koncepciu, podľa ktorej indivíduá sú večné, v každom možnom svete tie isté entity, prípadne ukázať, že hoci v logike a jej sémantike môže byť toto chápanie indivíduí užitočné, prijateľná a potrebná je aj koncepcia, podľa ktorej indivíduá nie sú nevyhnutne existujúce večné entity. Zdá sa, že Sousedíkové úvahy sa vyvíjajú a miera práve týmto smerom.

Rád existenčného predikátu a existencie

Vráťme sa k Sousedíkovej kľúčovej otázke, či existencia je výlučne vlastnosť druhého rádu a či predikátom existencie môže byť iba predikát druhého rádu. Sousedík tento názor vo svojej kritike Fregeho spochybňuje. Podľa mňa oprávnene. Problém stupňa či rádu existencie je výsledkom rôznych nedorozumení vyvolaných odlišným chápaním niektorých termínov a rozdielmi medzi koncepciami, z hľadiska ktorých sa otázka existencie posudzuje. Jestvujú predsa vlastnosti existencie a im zodpovedajúce predikáty rôznych stupňov, vrátane prvého. Problém je skôr v tom, či taká vlastnosť je triviálna alebo kontingentná, a odpoveď na túto otázku závisí od voľby univerza a povahy jeho indivíduí.

V Tichého TIL-ke¹¹ možno pre každý typ α zaviesť triviálnu existenciu $\exists x \mathcal{I}_\alpha$, pre ktorú platí, že ak e je ľubovoľná entita typu α , tak $\exists x \mathcal{I}_\alpha(e)$ vtt $(\exists x)(x = e)$, čo znamená, že v obore premennosti premennej x typu α existuje entita totožná s e typu α .¹² Teda $\exists x \mathcal{I}_\alpha$ je triviálna existencia typu

¹¹ „TIL-ka“ je slovenská skratka názvu Tichého transparentnej intenzionálnej (aj hyperintenzionálnej) logiky.

¹² Podrobnú analýzu rôznych druhov existencie v pojmovom aparáte TIL-ky rozvinul J. Raclavský vo 4. kapitole IV. oddielu pozoruhodnej monografie Raclavský (2009, 319 – 337). Poukazuje v nej na možnosti zavedenia neko-nečného množstva triviálnych existencií rôznych typov a niektorých druhov netriviálnych existencií (napr. netriviálnych existencií indivíduových konceptov, netriviálnych existencií vlastností a existencie v zmysle bytia v priestore). Čitateľ v nej nájde rozbor niektorých problémov, ktoré súvisia s pojmom existencie, a niekoľko zaujímavých a jemných konceptuálnych

(α) pripisovaná objektom typu α . Je to vlastne *trieda* objektov tohto typu.¹³ Index α naznačuje typ objektov, ktorým sa táto existencia pripisuje. Ak α predstavuje typ indivíduí, tak e typu α existuje vo všetkých svetamihoch (t. j. v každom možnom svete a čase), takže triviálne platí, že $(\exists x)(x = e)$. To vyplýva z jedného zo *základných predpokladov* TIL-ky, podľa ktorého univerzum indivíduí je vo všetkých svetamihoch to isté. Indivídium nemôže v jednom svetamihu existovať a v inom neexistovať. Zástancovia kontingentnej existencie indivíduí tento predpoklad, samozrejme, odmietajú.

Triviálnosť tvrdenia $\mathcal{E}x\mathcal{T}_\alpha(M)$, v ktorom α je typ indivíduí a M vlastné meno určitého indivíduá, potvrdzuje aj fakt, že jeho negácia je logicky či analyticky nepravdivá. Protirečí prijatému predpokladu, že M má referent. Keby M nemalo referent, výrok $\mathcal{E}x\mathcal{T}_\alpha(M)$ ani jeho negácia by nemali zmysel a teda ani pravdivostnú hodnotu, pretože zmysel by nemalo ani definiendum definície vlastnosti $\mathcal{E}x\mathcal{T}(\exists x)(x = M)$, ani jeho negácia $\sim(\exists x)(x = M)$. Z toho istého dôvodu nemôžu byť vety $(\exists x)(x = M)$, $\sim(\exists x)(x = M)$ ani logicky pravdivé či nepravdivé. V TIL-ke platí, že ak E je meno entity ľubovoľného typu α , tak $\mathcal{E}x\mathcal{T}_\alpha(E)$ je analyticky pravdivý a $\sim\mathcal{E}x\mathcal{T}_\alpha(E)$ analyticky nepravdivý výrok.

Pre triviálny charakter viet $\mathcal{E}x\mathcal{T}_\alpha(e)$, v ktorých „ e “ je vlastné meno indivíduá, tilkári niekedy tvrdia, že existenciu možno zmysluplne aplikovať len na pojmy, lebo aplikácia na indivíduá je z empirického hľadiska nezaujímavá, ba priam nezmyselná.¹⁴ Podobný názor zastávali viacerí filozofi, okrem iných napr. aj Russell. Tichý v prvej polovici sedemdesiatych rokov 20. storočia napísal:

... pojem existencie, aplikovaný na určité jednotliviny, nie je vlastne pojem. Tvrdiť o jednotlivine, že existuje, môže znamenať len to, že táto jednotlivina je jednou z jednotlivín sveta. Takéto tvrdenie nie je

dištinkcií, ktoré možno uplatniť v úvahách o existencii. Stručný extrakt z tejto kapitoly čitateľ nájde aj v článku Raclavský (2010).

¹³ Každéj triede K objektov ľubovoľného typu α zodpovedá v TIL-ke triviálna vlastnosť typu $(\alpha)_{\text{triv}}$, ktorá každému svetamihu priradzuje tú istú triedu K . Termín „triviálna existencia“ nepokladám za najšťastnejší, ale prispôbujem sa terminológii TIL-ky. Nevhodnosť takého termínu sa prejaví pri aplikácii na matematické pojmy, pretože „väčšina“ problémov existencie v matematike nie je triviálna v bežnom zmysle slova.

¹⁴ Podobné vyjadrenia zazneli aj v doterajšej diskusii na stránkach *Organonu F*.

však nijakým tvrdením, pretože každá jednotlivina je nevyhnutne jednou z jednotlivín sveta. Myšlienka jednotliviny, ktorá nie je jednou z jednotlivín, je jednoducho nekoherentná.

Teda existencia nie je črta, ktorú jednotliviny môžu mať alebo postrádať. (Tichý 1994, No. 1, 40)

Neskôr Tichý (1988) svoj pôvodný názor trochu zmiernil. Na s. 270 sa zmieňuje o *triviálnom* pojme prvorádovej singularnej existencie, pod ktorý nevyhnutne spadá každý objekt (individuum) a o rovnako triviálnom pojme prvorádovej neexistencie, pod ktorý nespadá žiadny objekt. Prvý z nich by sme mohli vyjadriť výrazom $(\lambda x)(\exists z)(z = x)$ a druhý výrazom $(\lambda x)\sim(\exists z)(x = z)$ (oborom premenných x, z je trieda všetkých individuí). Podobné pojmy existencie možno zaviesť pre všetky typy objektov.

Okrem triviálnych pojmov existencie rôznych typov v TIL-ke možno ku každému typu $\alpha_{\tau\omega}$ (čiže typu intenzií),¹⁵ ktorý sa označuje aj symbolom $(\alpha\tau)\omega$, zaviesť kontingentný pojem existencie $\text{ExK}_{(\alpha\tau)\omega}$ typu $(\alpha\alpha_{\tau\omega})_{\tau\omega}$ (t. j. vlastnosť intenzií typu $\alpha_{\tau\omega}$). Index $(\alpha\tau)\omega$ pri $\text{ExK}_{(\alpha\tau)\omega}$ označuje typ intenzií, ktorým sa kontingentná existencia pripisuje. Keďže kontingentná existencia závisí od možného sveta a času, musíme ju vzťahovať (relativizovať) k svetamihom, v ktorých uvažovaná intenzia, presnejšie, jej hodnota, existuje. Ak e je intenzia typu $\alpha_{\tau\omega}$ a $\text{ExK}_{(\alpha\tau)\omega}$ je vlastnosť kontingentnej existencie typu $(\alpha\alpha_{\tau\omega})_{\tau\omega}$, tak $\text{ExK}_{(\alpha\tau)\omega}(e)$ vo svetamihu (w, t) ¹⁶ vtt existuje objekt h typu α , ktorý je hodnotou e vo svetamihu (w, t) , a existuje iný svetamih, v ktorom e má hodnotu odlišnú od h alebo je v ňom bez hodnoty. Intenzia kontingentne neexistuje vo (w, t) , t. j. $\sim\text{ExK}_{(\alpha\tau)\omega}(e)$ vo svetamihu (w, t) vtt e nemá vo (w, t) nijakú hodnotu (nie je v ňom definovaná) alebo neexistuje svetamih, v ktorom by mala inú hodnotu ako vo (w, t) alebo bola v ňom nedefinovaná. Vo vete $\sim\text{ExK}_{(\alpha\tau)\omega}(e)$ sa netvrdí neexistencia samej *intenzie* e vo (w, t) , ale iba jej nedefinovanosť v ňom, resp. neexistencia jej hodnoty vo svetamihu (w, t) .

Naznačený náčrt rôznych existencií v TIL-ke nám poskytuje určitejšiu predstavu o povahe kontingentnej existencie (či existencií) v Tichého systéme. Podľa tohto systému *kontingentne* existujú iba intenzie

¹⁵ Symbol $\alpha_{\tau\omega}$ je skratkou symbolu $(\alpha\tau)\omega$, v ktorom α zastupuje ľubovoľný typ, τ predstavuje typ časových okamihov a ω typ možných svetov. Nech β, ξ sú ľubovoľné typy. Potom typ $(\beta\xi)$ je súborom parciálnych funkcií (vrátane totálnych), ktoré prvkom typu ξ priradujú prvky typu β .

¹⁶ T. j., intenzia e kontingentne existuje vo svete w v čase t .

(s výnimkou triviálnych, ktoré majú v každom svetamihu tú istú hodnotu). *Kontingentne* existovať v určitom svetamihu znamená *byť v ňom definovaná* a aspoň v jednom inom svetamihu mať inú hodnotu alebo nebyť v ňom definovaná. Zaujímavé sú najmä preto, že nie sú triviálne či samozrejmé. Každý intenzii typu α_{to} prislúcha aj triviálna existencia $\text{Ex}_{(\text{tr})\omega}$ typu α_{to} .

Načrtnutú hierarchiu existencií v Tichého TIL-ke treba ďalej zjemňovať a jednotlivé možnosti skúmať z hľadiska ich použiteľnosti pri analýze prirodzeného jazyka (a vo filozofii), kde sa môže z nich uplatniť iba malý zlomok. Aby sme vyhovelí určitým intuíciam, v niektorých prípadoch treba zo všetkých možných hodnôt uvažovanej intenzie, *ktorej sa pripisuje existencia*, niektoré hodnoty vylúčiť (napr. pri vlastnostiach a vzťahoch prázdny rozsah), to znamená, že existencia sa jej pripíše iba vo svetamihoch, v ktorých intenzia tieto hodnoty nenadobúda.

Tichého TIL-ka je príkladom systému, v ktorom sa vyskytuje nekonečne veľa existencií rôznych rádov. Spor o tvrdenie, či predikát „existuje“ vyjadruje iba vlastnosť druhého rádu, je na jej pôde bezpredmetný. Treba si však uvedomiť, že v presnejších úvahách musíme pri používaní bežného slova „existuje“ rozlišovať medzi existenciami rôznych typov a že predikáty existencie odlišných typov majú odlišné významy. Inými slovami, ľubovoľné dva predikáty existencie s odlišnými typovými indexmi majú odlišné významy. Bežný výraz „existuje“ je z pohľadu TIL-ky typovo mnohoznačný. Osobitne treba zdôrazniť, že indivíduá majú v TIL-ke iba triviálnu existenciu Ex_{α} (kde α predstavuje typ indivíduí).

Čím sa líši vlastnosť Exp od vlastností Ex_{α} a $\text{Ex}_{\kappa_{(\text{tr})\omega}}$ v systéme TIL-ky? Vlastnosť Exp je aplikovateľná na pojmy vyjadriteľné v jazyku prvého rádu, ktorá nerozlišuje kontingentné pojmy od triviálnych. Prislúcha ľubovoľnému pojmu $\lambda x.\Phi(x)$ práve vtedy, keď existuje aspoň jedno indivídium I , ktoré spĺňa výrokovú formu $\Phi(x)$ daného jazyka. Predpokladám, že približne zodpovedá pojmu existencie, ktorý mal na mysli Frege a voči ktorému *ako jedinému* pojmu existencie oponoval Sousedík. V TIL-ke môžeme namiesto Exp použiť triviálny predikát existencie Ex_{α} alebo kontingentný predikát existencie $\text{Ex}_{\kappa_{(\text{tr})\omega}}$ (s patrične špecifikovaným typovým symbolom α) a tým odlišiť triviálnu existenciu od kontingentnej. V TIL-ke sa existencia druhého rádu líši od existencie prvého rádu už tým, že má iný typ. Frege, ktorý typy predmetov nerozlišoval, ho videl najmä v tom, že výroky o indivídu-

ách tvaru „M existuje“, „Toto N existuje“ sú samozrejme a výroky o pojmoch formy „P existuje“ také nie sú.¹⁷

O zbytočnosti sporu o výlučnosť existencie druhého rádu svedčí aj už spomenutá okolnosť, že niektoré výroky o existencii formulované v jazyku druhého rádu sú logicky ekvivalentné výrokom formulovaným pomocou existenčného kvantifikátora v jazyku prvého rádu. Keďže $\exists x\mathcal{P}(P)$ vtt $(\exists x)Sp(x, P)$ a $(\exists x)Sp(x, P)$ vtt $(\exists x)P(x)$, tak $\exists x\mathcal{P}(P)$ vtt $(\exists x)P(x)$. Z toho je zřejmé, že druhorádový výrok o existencii pojmu $\lambda x.(S(x) \wedge Q(x))$ je logicky ekvivalentný partikulárnemu výroku tvaru $(\exists x)(S(x) \wedge Q(x))$ o existencii individua, ktoré má vlastnosť S aj Q, resp. tradičnej formulácii „Niektoré S sú P“. Aj vety prirodzeného jazyka tvaru „N existuje“, v ktorých N je všeobecné podstatné meno, možno formulovať v jazyku prvého aj druhého rádu, v prvom prípade pomocou existenčného kvantifikátora ako $(\exists x)N(x)$ a v druhom prípade pomocou predikátu existencie ako $\exists x\mathcal{P}(N)$.¹⁸

Hoci TIL-ka ponúka nekonečne mnoho existencií (kontingentných aj triviálnych), Sousedík ju musí odmietnuť už preto, že jej *individua* majú len triviálnu existenciu (uvádza však aj iné dôvody).¹⁹ Problém, pred ktorým sa diskusia o existenciách ocitla a do istej miery už doň aj zahryzla teraz znie: je akceptovateľná koncepcia, podľa ktorej existujú aj (alebo v danej koncepcii len) kontingentné individua, ktoré v niektorých svetamihoch existujú a v niektorých neexistujú? Podotýkam, že to nevyklučuje večnú existenciu individuí v niektorých možných svetoch. Sousedík navrhuje teóriu, ktorej univerzum tvoria fiktívne, nami vymyslené individua. Tieto individua majú iba tie vlastnosti, ktoré im pripíšeme. Lenže komu alebo čomu ich vlastne pripisujeme? Mali by sme na chvíľu zabudnúť na TIL-ku a dôkladnejšie preskúmať povahu takých individuí a zvážiť dôsledky, ktoré z nej vyplývajú. Za úvahu stojí aj otázka, či kontingentné nie sú aj fyzické individua, akými sú ľudia,

¹⁷ Existujú však výnimky, o ktorých to neplatí (napr. výrok „Pojem $(\lambda x.x = x)$ existuje“ je v prípade neprázdneho oboru premennosti premennej x samozrejmy).

¹⁸ Môžeme tiež povedať, že vo výroku $(\exists x)N(x)$ sa N vyskytuje v pozícii de re a vo výroku $\exists x\mathcal{P}(N)$ v pozícii de dicto, čo možno v jazyku TIL-ky vyjadriť explicitne použitím výrazu N s indexom, ktorý odkazuje na svetamih, alebo použitím výrazu N bez indexu.

¹⁹ Pozri Sousedík (2010, 358 – 362).

zvieratá, rastliny... a všetky ostatné individua, ktoré sú predmetom skúmania empirických vied. Lenže to už sú námety na iný príspevok.

*Oddelenie analytickej filozofie
Filozofický ústav
Slovenská akadémia vied
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
filoorgf@savba.sk*

LITERATÚRA

- DOLÁK, A. (2008): T. Marvan, M. Zouhar (eds.), *Svet jazyka a svet za jazykom. Organon F 15*, No. 3, 403 – 409.
- DOLÁK, A. (2009): Odpoveď na Sousedíkovu kritiku Fregeho výroku o existencii. *Organon F 16*, No. 2, 242 – 246.
- DOLÁK, A. (2010a): Univerzum je existenčne homogenní. *Organon F 17*, No. 2, 233 – 234.
- DOLÁK, A. (2010b): Individua vs. intenze. *Organon F 17*, No. 3, 369 – 373.
- DUŽÍ, M. – JESPERSEN, B. – MATERNA, P. (2010): *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*. Springer Dordrecht Heidelberg London New York.²⁰
- FREGE, G. (2008): Dialog s Pünjerem. *Studia Neoaristotelica 5*, No. 1, 53 – 66. Preložil K. Šprunk.
- MARVAN, T. – ZOUHAR, M. (eds.) (2007): *Svet jazyka a svet za jazykom*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 152 – 162.
- MATERNA, P. (2010): Existence jako predikáty řádů vyšších než 1. K diskusi Sousedík – Dolák. *Organon F 17*, No. 2, 235 – 238.
- MATERNA, P. (2010a): Znovu o existencii. *Organon F 17*, No. 3, 355 – 357.

²⁰ Tento údaj doplňam po odovzdaní prvej verzie článku do redakcie, pretože ku knižnému vydaniu tejto práce som sa dostal až po jeho napísaní. Ide o významnú monografiu z intenzionálnej logiky a jej sémantiky so zaujímavými presahmi do oblasti analytickej filozofie. Čitateľ v nej nájde aj podrobne rozpracovanú problematiku existencií v konceptuálnom rámci TIL-ky. Záujemcom odporúčam najmä sekciu 2.3 na s. 170 – 178. Výklad autorov je podrobnejší než náčrt hierarchie existencií uvedený v tejto stati. Berie do úvahy aj konštrukcie v Tichého zmysle a so zreteľom na ne sa dotýka aj problematiky existencie v matematike, ktorej som sa vo svojom článku vyhol. Podotýkam, že výklad autorov monografie sa od môjho podania v niektorých detailoch líši, hoci tieto rozdiely nie sú podstatné. Jednému z jej autorov P. Maternovi ďakujem za upozornenie na chybu v jednej úvahe.

- MATERNA, P. (2010b): Ještě k existenci jednotlivin. *Organon F* 17, No. 3, 366 – 368.
- PEROUTKA, D. (2009): Existenční predikace. *Filosofický časopis* 57, No. 3, 375 – 394.
- RACLAVSKÝ, J. (2010): Co obnáší kontingentní existence individuů? *Organon F* 17, No. 3, 374 – 387.
- RACLAVSKÝ, J. (2009): *Jména a deskripce: logicko-sémantická zkoumání*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- SOUSEDÍK, S. (2008): Kritický výklad Fregeho nauky o existenci obsažené v tzv. Dialogu s Pünjerem. In: Marvan, T. – Zouhar, M. (eds.): *Svet jazyka a svet za jazykom*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 152 – 162. Rozšířená verzia tejto state bola uverejnená ako časť položky Sousedík, S. – Šprunk, K. (2008), 489 – 492.
- SOUSEDÍK, S. – ŠPRUNK, K. (2008): G. Frege: Dialog s Pünjerem. Český preklad K. Šprunka s kritickým výkladem S. Sousedíka. *Studia Neoaristotelica* 5, č. 1, 51 – 80.
- SOUSEDÍK, S. (2008a): K problému existence ve Fregeho dialogu s Pünjerem. *Organon F* 15, No. 4, 489 – 492.
- SOUSEDÍK, S. (2010): Ještě k problematice existence. *Organon F* 17, No. 1, 81 – 84.
- SOUSEDÍK, S. (2010a): Poznámka k příspěvku prof. Materny o existenci. *Organon F* 17, No. 2, 239 – 240.
- SOUSEDÍK, S. (2010b): Kritická poznámka k sémantickým východiskům transparentní intenzionální logiky. *Organon F* 17, No. 3, 358 – 365.
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- TICHÝ, P. (1994): Jednotliviny a ich roly I – IV. *Organon F* 1994, 29 – 42, 123 – 132, 208 – 224, 328 – 333.
- TICHÝ, P. (2004): *Pavel Tichý's Collected Papers in Logic and Philosophy*. V. Svoboda, B. Jespersen, C. Cheyne (eds.). Dunedin: University of Otago Publisher, Praha: Filosofia.